

А. Г. Цымбал

ПАЛІТЫКА ПАМЯЦІ Ў ГЕРМАНІІ Ў 1990–2022 ГГ.

Палітыка памяці ў Германіі ў 1990–2022 гг. уключае ў сябе складанае ўзаемадзеянне гістарычнай памяці, нацыянальнай ідэнтычнасці і грамадскага дыскурсу, на які ў значнай ступені паўплывалі падзеі падзення Берлінскай сцяны і ўз'яднання Усходняй і Заходняй Германіі. Гэты перыяд адзначаны эвалюцыйным працэсам калектыўнага асэнсавання траўм мінулага, асабліва звязаных з Другой сусветнай вайной, Халакостам і ГДР (Германскай Дэмакратычнай Рэспублікай), у сферы грамадскай памяці. Важнасць гэтага даследавання заключаецца ва ўсведамленні таго, як гэтыя ўспаміны ўплываюць на сучасны палітычны і культурны ландшафт, прапаноўваючы крытычнае

разуменне нацыянальнай ідэнтычнасці Германіі і яе падыходу да гісторыі. Навукоўцы даследавалі розныя аспекты палітыкі захавання памяці, у тым ліку ролю мемарыялаў, музеяў і грамадскіх мерапрыемстваў, якія служаць не толькі месцамі памяці, але і платформамі для больш шырокіх грамадскіх дыскусій па пытаннях віны, ахвярнасці і прымірэння¹.

Ключавыя тэмы, якія вынікаюць з існуючай літаратуры, уключаюць дыхатамію памяці паміж Усходняй і Заходняй Германіяй; працягваюцца дыскусіі аб спадчыне нацысцкага мінулага, а таксама расце актуальнасць іншых маргіналізаваных наратываў, такіх як апавяданні пра бежанцаў і мігрантаў. Вялікая колькасць работ засяроджана на тым, як палітычныя дзеячы мабілізуюць гістарычную памяць для вырашэння сучасных задач, часта падкрэсліваючы супярэчнасць паміж шанаваннем мінулага і барацьбой з актуальнымі сацыяльна-палітычнымі рэаліямі. Акрамя таго, рост правага папулізму ў Германіі прымусіў навукоўцаў перагледзець уплыў калектыўнай памяці на нацыянальнае адзінства і маргіналізацыю іншадумцаў. Вартыя ўвагі вынікі даследавання сведчаць аб тым, што грамадская памяць у Германіі з'яўляецца канструкцыяй, якая стала эвалюцыянуе, у тым ліку пад уплывам змены пакаленняў і глабальных падзей, што ўскладняе разуменне таго, што ўяўляе сабой калектыўны наратыв.

Палітыка памяці, ці гістарычная палітыка ўключае ў сябе метады, якія выкарыстоўваюцца палітычнымі дзеячамі для кіравання калектыўнай памяццю і ўплыву на яе. У Германіі пасля ўз'яднання зварот да гісторыі адыгрывае значную ролю ў фарміраванні адзінай нацыянальнай ідэнтычнасці, дзе пераадоленне наступстваў нацызму і падзелу краіны на ФРГ і ГДР заняло цэнтральнае месца. Палітычныя лідары выкарыстоўвалі памяць, каб прасоўваць наратывы ў падтрымку дэмакратычных ідэалаў, адначасова сутыкаючыся з суровымі рэаліямі мінулага.

Памяць аб камуністычным мінулым у Германіі вельмі важная для фарміравання сучасных грамадскіх нормаў і палітычных дыскусій. Пасля ўз'яднання ў 1990 годзе ўзніклі розныя рамкі памяці, якія дэманструюць адрозненні ў поглядах на Усходзе і Захадзе. Гісторыя сацыялістычнага перыяду з'яўляецца супярэчлівай, паколькі дзве часткі краіны па-рознаму ставяцца да сваёй спадчыны. Спрабуючы стварыць адзіную нацыянальную ідэнтычнасць, заходнія германцы часта падкрэслівалі аўтарытарны характар ГДР, у той час як усходнія немцы мелі справу са сваім уласным вопытам, які ўключаў у сябе як ціск, так і пачуццё агульнасці і сацыяльнай бяспекі. Гэтыя складаныя адносіны прыводзяць да выбіральнасці памяці, якая ўплывае на бягучыя палітычныя дыскусіі, захоўваючы падзел, паколькі абодва бакі хочуць, каб іх унікальныя гісторыі былі захаваныя ў калектыўнай памяці Германіі. Палітыка захавання памяці таксама праяўляецца ў стварэнні і размяшчэнні мемарыялаў і музеяў, прысвечаных як Другой сусветнай вайне, так і перыяду ГДР. Такія музеі, як Мемарыял Берлінскай сцяны і Мемарыял забітым яўрэям Еўропы, служаць прасторай памяці пра мінулае,

¹ Даследаванне выканана пры падтрымцы БРФФД у рамках праекта № Г23ИП-021.

пачуцця віны і ўсведамлення гістарычнай несправядлівасці. Аднак калектыўная памяць часта раскрывае актуальную барацьбу за ўладу розных палітычных сіл, а не аб'ектыўныя гістарычныя даныя. Правая папулісцкая партыя AfD, напрыклад, спрабуе выкарыстоўваць гістарычную памяць для стварэння вобраза ахвяры, прадставіўшы простых немцаў ахвярамі гістарычнай пагарды. Падобныя маніпуляцыі паказваюць, як памяць можа быць выкарыстана ў якасці палітычнага інструмента, падмацавання бягучай павесткі, што ў той жа час ускладняе сапраўднае прымірэнне ў грамадстве. Паколькі роля памяці ў посткамуністычнай Германіі працягвае мяняцца, рэалізацыя праектаў па яе захаванні мае жыццёва важнае значэнне для таго, каб быць крыніцай прадуктыўных дыскусій пра мінулае.

У 1990-х гадах змены ў Германіі выклікалі важныя дыскусіі аб нацыянальнай ідэнтычнасці і памяці. Пасля ўз'яднання было шмат спрэчак, што з'яўляецца “новай нормай” для палітыкі і культуры краіны. Дыскусіі былі сканцэнтраваны вакол ідэі “ляйткультуры”, або вядучай культуры, якая накіравана на стварэнне дамінуючага культурнага стандарту, але таксама прызнае разнастайнасць ідэнтычнасцяў, якія кідаюць выклік гэтаму погляду. У публічных дыскусіях удзельнічалі розныя групы, такія як “Оссі” і “Весі”, што паказала, як у сучаснай Германіі канструюецца ідэнтычнасць. Была падкрэслена неабходнасць комплекснага разумення памяці, паколькі гістарычныя сведчанні аб нацыянал-сацыялізме былі перагледжаны з улікам меркаванняў меншасцяў, што дазволіла дэталёва вывучыць пласты калектыўнай памяці ў грамадстве, якое перажыло як падзел, так і адзінства. Акрамя таго, у літаратуры гэтага дзесяцігоддзя відавочна прасочваюцца спробы ўключыць розныя пункты гледжання ў дыскусіі аб нямецкай памяці. У эсэ, апублікаваных у “Дыскурсах меншасцяў” [1], падкрэсліваецца важнасць прызнання чорных немцаў, немцаў-туркаў і яўрэяў, каб кінуць выклік дамінуючай ідэі адзінай нямецкай ідэнтычнасці. Акцэнтуючы ўвагу на гэтых ідэнтычнасцях, удзельнікі дыскусіі ставяць пад пытанне выразныя адрозненні паміж белымі немцамі і тымі, каго лічаць “іншымі”. Гэта прызнанне мультыідэнтычнасці дапамагло змяніць уяўленне аб тым, што значыць быць немцам, выступіўшы супраць эксклюзіўных наратываў, якія былі распаўсюджанымі да ўз'яднання.

Аб'яднаныя намаганні гэтых розных бакоў сведчаць пра значныя змены ў палітыцы памяці, накіраванай на разбурэнне традыцыйных уяўленняў аб адзінстве і стандартызацыі шляхам прасоўвання інклюзіўных і перасякальных поглядаў на мінулае. Развіццё дыскурсу памяці не толькі раскрывае складанасць гістарычных праблем Германіі, але і дае магчымасць зразумець сучасныя практыкі захавання памяці. Гэты дыкурс памяці не толькі падкрэслівае складанасць гістарычных разлікаў Германіі, але і служыць асновай для разумення сучасных практык захавання памяці. Як прадстаўлена ў даследаванні, актуальным для Германіі стала пытанне значэння каланіяльнай гісторыі, якая набыла статус новага этапу прымірэння з мінулым разам з памяццю аб нацыянал-сацыялістычным і ўсходненямецкім мінулым [2, р. 49–53].

Узаемадзеянне розных інфраструктур памяці з’яўляецца прыкладам таго, як гістарычная несправядлівасць сутыкаецца з грамадскай свядомасцю. Паколькі Германія перажывае сваё каланіяльнае мінулае разам са спадчынай нацыстаў, дыкурс 1990-х гг. заклаў фундаментальнае разуменне, якое ляжыць у аснове цяперашніх дэбатаў аб памяці і ідэнтычнасці. У канчатковым выніку імкненне выкарыстаць розныя наратывы адлюстроўвае больш шырокую тэндэнцыю ў нямецкім грамадстве да ўсведамлення сваёй шматграннай ідэнтычнасці, што паказвае глыбокую важнасць палітыкі памяці ў працэсе прымірэння. Пры гэтым інтэграцыя памяці пра Халакост у больш шырокі кантэкст каланіяльнай гісторыі мае вырашальнае значэнне. Акрамя таго, даследаванні паказваюць, што калектыўная памяць Германіі знаходзіцца ў стане трансфармацыі, калі посткаланіяльныя дыялогі мяняюць наратывы ландшафт. Апошнія даследаванні паказваюць, што выкарыстанне розных гістарычных наратываў, уключаючы ўспаміны пра калоніі і Халакост, падкрэсліваюць неабходнасць больш тонкага падыходу да дыскурсу памяці ў Германіі, асабліва ў сувязі з тым, што сацыяльныя змены працягваюць уплываць на калектыўную ідэнтычнасць.

Халакост адыгрывае галоўную ролю ў тым, як Германія памятае сваё мінулае. Ён сфармаваў ідэнтычнасць і каштоўнасці краіны пасля Другой сусветнай вайны. Гэта таксама стварыла для нацыі моцны маральны абавязак адказнасці і за спадчыну гэтых падзей. Ключавой часткай гэтага працэсу з’яўляецца тое, што мы можам назваць “мнеманічным канстытуцыяналізмам”, які паказвае, як памяць пра Халакост звязана з законамі і распрацоўкай палітыкі.

З’яўленне законаў аб абароне памяці паказвае, як дзяржава фармалізавала памяць пра Халакост праз адукацыю, ушанаванне ахвяр і абарону калектыўнай памяці ад рэвізіянізму. Гэтыя прававыя меры не толькі павінны нагадваць людзям аб жахлівых актах таго часу, але і служаць гарантыяй ад будучых парушэнняў правоў чалавека. Яны прыносяць важныя ўрокі гісторыі ў нацыянальныя каштоўнасці, якія фарміруюць сучаснае нямецкае грамадства. Праблемы, звязаныя з памяццю пра Халакост, становяцца яшчэ больш складанымі з-за адрозненняў ва ўспамінах, якія існуюць у розных супольнасцях.

Паколькі Германія сутыкаецца з постмігранцкімі, постсацыялістычнымі і посткаланіяльнымі праблемамі, памяць пра Халакост атрымлівае новыя выклікі. Хоць гэта розная памяць шукае прызнання ў мемуарыяльным асяроддзі, ёй цяжка супрацьстаяць дамінуючаму пункту гледжання, засяроджанаму на Халакосце [3, р. 1316–1329].

Навуковыя даследаванні, прысвечаныя зменам у практыцы захавання памяці ў Германіі, паказалі, што гістарычная памяць – гэта не фіксаваны феномен, а хутчэй пастаянны працэс перамоваў і змен. Гэтыя змены сведчаць аб тым, што ўключэнне мноства наратываў у памяць пра Халакост можа прывесці да больш глыбокага разумення складанага мінулага Германіі.

Аналіз змен ландшафту памяці ў Германіі дазваляе выявіць важныя дыскусіі аб адказнасці і справядлівасці ў сучасным грамадстве. Нядаўнія даследаванні паказваюць, што мемарыяльныя законы, якія дапамагаюць фармаваць калектыўную памяць, адлюстроўваюць не толькі прававое рэгуляванне дзяржавы, але і вопыт і мэты розных супольнасцяў у Германіі. Як адзначаецца даследчыкамі [4, р. 65–80], існуючыя прававыя рамкі ўсё часцей аналізуюцца на прадмет таго, наколькі добра яны ўлічваюць гістарычныя памылкі і іх больш шырокі ўплыў на правы чалавека. Акрамя таго, трансфармацыя, якая абмяркоўваецца ў працы [5, р. 3–23], падкрэслівае, што, хоць памяць пра Халакост мае вырашальнае значэнне, яна ўсё часцей перакрываецца з новымі посткаланіяльнымі і постмігранцкімі пунктамі гледжання і патрабуе пільнай увагі. Узаемасувязь паміж увекавечаннем памяці і прававымі рамкамі мае жыццёва важнае значэнне для разумення таго, як памяць фармуе ідэнтычнасць у разнастайным і зменлівым грамадстве.

У апошнія некалькі гадоў у Германіі ўзрасла важнасць захавання памяці ў кантэксце рэалізацыі адукацыйных праграм. Мерапрыемствы па захаванні памяці пра мінулае з’яўляюцца ключавымі для пераадолення цяжкіх перыядаў у гісторыі краіны, асабліва звязаных з яе імперскім і каланіяльным мінулым. Агляд законаў аб абароне памяці паказвае, што прававыя нормы, якія тычацца захавання гістарычнай памяці, змяніліся, каб уключыць калектыўную памяць у дыскусіі аб правах чалавека. Гэтая сувязь дапамагае людзям датыкацца да мінулага і прыводзіць да мнеманічнага канстытуцыяналізму, дзе гістарычная памяць займае цэнтральнае месца ў нацыянальнай ідэнтычнасці і грамадзянскім абавязку [4, р. 65–80].

Адукацыйныя праграмы ўсё больш і больш ўвязваюцца з каменаратывымі практыкамі, што дае магчымасць маладому пакаленню разважаць пра складанасці мінулага Германіі. Гэтыя праграмы, якія часта распрацоўваюцца з дапамогай грамадскіх груп, неабходныя для тлумачэння гістарычных падзей і заахвочвання да дыскусіі аб спадчыне каланіялізму і дыктатуры. У такіх месцах, як Гамбург, гэтую тэндэнцыю дэманструюць новыя грамадзянскія ініцыятывы, паколькі асобныя супольнасці імкнуцца змяніць грамадскую памяць з дапамогай інклюзіўнай адукацыі. Гэтыя намаганні не толькі ставяць пад сумнеў агульнапрынятыя гістарычныя погляды, але і заахвочваюць да ўдзелу ў каменарацыі, вітаюць розныя пункты гледжання для актывізацыі нацыянальных дыскусій [6, р. 65–80]. Аналізуючы памылкі мінулага і павышэнне дасведчанасці, адукацыйныя праграмы дапамагаюць фармаваць культуру памяці, якая паважае вопыт маргіналізаваных груп.

Помнікі і мемарыялы часоў Другой сусветнай вайны з’яўляюцца важнымі маркерамі калектыўнай памяці. Яны фармуюць грамадскае разуменне падзей мінулага і ўплываюць на тое, як будучыя пакаленні будуць вывучаць гісторыю. Складаная ўзаемасувязь паміж палітыкай памяці і мемарыяламі ў Германіі пасля 1990 г. наглядна дэманструецца на прыкладзе ключавых помнікаў, якія прысвечаны нацыянальнай тэматыцы. Адным з іх з’яўляецца Мемарыял забітым яўрэям Еўропы, які быў адкрыты ў 2005 г. і служыць яр-

кім напамінам пра Халакост. Створаны Пітэрам Эйзенманам, ён выклікае глыбокую эмацыйную рэакцыю сваімі строгімі, абстрактнымі бетоннымі канструкцыямі, прызванымі паказаць страту і замяшанне, з якімі сутыкнуліся ахвяры. Што тычыцца палітыкі памяці, то гэта месца выклікала мноства дыскусій пра тое, як Германія ўспамінае сваё мінулае, спраўляючыся з цяжарам сваёй гісторыі. Мемарыял служыць не толькі месцам смутку, але і ўзнімае важныя пытанні пра сувязь паміж памяццю і ідэнтычнасцю нацыі. У гэтым кантэксце яшчэ адной важнай часткай мемарыяльнага ландшафту Германіі з'яўляецца Германска-Расійскі музей у Берліне-Карлсхорсце. Месца капітуляцыі Германіі ў 1945 г. было пераўтворана ў мемарыял, які падкрэслівае як перамогу, так і паразу ў Другой сусветнай вайне. Яго значэнне выходзіць за рамкі проста ваеннай гісторыі; гэта складаная сумесь нацыянальных гісторый, якія змяніліся пасля ўз'яднання краіны. Даследчыкі адзначаюць, што культурная памяць у пасляваенны час у значнай ступені фармавалася пад уплывам траўмаў і страт [7], аналагічныя пачуцці існуюць і ў Германіі, дзе пласты ўспамінаў часта ўскладняюцца супярэчлівымі апавяданнямі. Такім чынам, музей не толькі прысвечаны гістарычнай падзеі, але і адлюстроўвае дынаміку палітыкі памяці ў грамадстве.

Такія помнікі, як Мемарыял ахвярам Халакосту ў Берліне, сведчаць аб імкненні ўрада выправіць памылкі мінулага. Гэтыя збудаванні – нешта большае, чым проста Месцы памяці; яны выклікаюць дыскусіі, заахвочваюць грамадзян задумацца аб цяжкай гісторыі і грамадскіх каштоўнасцях. Засяродзіўшыся на пэўных аповедах, гэтыя помнікі ўплываюць на калектыўную памяць, ставяць пытанне аб тым, якія ўспаміны маюць найбольшае значэнне. Такім чынам, тое, як гэтыя мемарыялы спраектаваны і выкарыстоўваюцца, спрыяе агульнанацыянальнаму абмеркаванню пытанняў адказнасці, памяці і ідэнтычнасці.

Грамадскія дыскусіі пра помнікі часта становяцца сферай сутыкнення розных поглядаў на гісторыю, ідэнтычнасць і памяць. У Германіі з 1990-х гг. ідзе абмеркаванне, якія фігуры або падзеі варта ўшаноўваць. Крытыкі сцвярджаюць, што традыцыйныя помнікі звычайна падтрымліваюць афіцыйны гістарычны метанаратыў, ігнаруючы альтэрнатыўныя пункты гледжання. Напрыклад, Штолперштайн, або камень спатыкнення, створаны Гюнтэрам Дэмнігам, уяўляе сабой нетрадыцыйны спосаб каемарацыі. Гэтыя невялікія памятныя знакі, устаноўленыя ў грамадскіх месцах, заахвочваюць людзей да сутыкнення з гісторыямі тых, хто пацярпеў падчас Халакосту. Яны ставяць пад сумнеў традыцыйную практыку стварэння помнікаў, акцэнтуючы ўвагу на асабістым вопыце, а не на вялікіх гісторыях, што адлюстроўвае складаную прыроду палітыкі захавання памяці ў сучаснай Германіі [8, р.123–124].

Змены ў тым, як Германія захоўвае памяць пра сваё мінулае, сведчаць аб глабальнай тэндэнцыі выкарыстання мемарыялаў у якасці сродку прымірэння іх пераасэнсавання. Падчас працяглых грамадскіх дыскусій пра расу, каланіялізм і гісторыю такія рухі, як “Дэкаланізаваць Бісмарк”, ставяць пытанне пра статус помнікаў, прысвечаных такім постацям, як Ота фон Бісмарк.

Помнікі, пабудаваныя ў гонар імперскага поспеху, зараз старанна аналізуюцца і могуць змяняцца ў адпаведнасці з больш шырокім гістарычным кантэкстам пад уплывам сучасных сацыяльных рухаў. Попыт на помнікі, якія ўвечваюць як дасягненні, так і пакуты каланіялізму і прыгнёту, паказвае тую важную ролю, якую мемарыялы адыгрываюць у больш глыбокім поглядзе на гісторыю.

Такім чынам, палітыка памяці Германіі ў перыяд 1990–2022 гг. з’яўляецца ўнікальным і шматузроўневым прыкладам складанага ўзаемадзеяння гістарычных наратываў, культурных ідэнтычнасцяў і сацыяльнай справядлівасці, накіраваных на крытычнае асэнсаванне мінулага і ўмацаванне нацыянальнай ідэнтычнасці. Пасля аб’яднання Германія сутыкнулася з неабходнасцю інтэграцыі розных гістарычных успамінаў аб нацысцкім рэжыме і сацыялістычным мінулым ГДР у агульны культурны і палітычны кантэкст. Гэты працэс знайшоў адлюстраванне як ў дзяржаўным стымуляванні памяці аб Халакосце і нацысцкіх злачынствах, так і ў стварэнні новай інфраструктуры памяці, якая ўключае музеі і помнікі.

Ключавыя тэндэнцыі палітыкі памяці ў Германіі ўключаюць інстытуцыяналізацыю памяці пра Халакост, яе інтэграцыю ў адукацыйныя праграмы і заканадаўчыя акты. Такія меры накіраваны не толькі на захаванне памяці аб трагічных падзеях, але і на папярэджанне актаў гвалту і дыскрымінацыі. Памяць аб нацысцкіх злачынствах і сацыялістычным вопыце ГДР сталі сімвалам калектыўнай адказнасці, спрыяючы фармаванню дэмакратычных каштоўнасцяў у нямецкім грамадстве. Аднак палітыку памяці не абмінулі і канфлікты. Супрацьстаянне паміж рознымі сацыяльнымі і палітычнымі групамі прывяло да ўзмацнення дыскусій аб праве кожнага на ўласную інтэрпрэтацыю гісторыі, асабліва на фоне росту правага папулізму і павелічэння колькасці мігрантаў у краіне.

Адной з найбольш значных тэндэнцый з’яўляецца пашырэнне прасторы калектыўнай памяці ў Германіі, якая ўключае як нацыянал-сацыялістычнае мінулае, так і новыя пытанні, звязаныя з каланіяльнай гісторыяй і міграцыяй. Гэты шматузроўневы падыход сведчыць аб тым, што памяць служыць не толькі інструментам для асэнсавання мінулага, але і сродкам падтрымкі інклюзіўных дэмакратычных каштоўнасцяў, што вельмі важна ва ўмовах глабальных выклікаў і сацыяльных пераменаў.

Нямецкая палітыка памяці цягам апошніх трох дзесяцігоддзяў уяўляе сабой дынамічны працэс, накіраваны на захаванне складанай гістарычнай ідэнтычнасці і ўмацаванне нацыянальнага адзінства. Ёй уласціва адкрытае прызнанне гістарычных памылак і імкненне да справядлівасці і разнастайнасці.

ЛІТАРАТУРА

1. *Minority Discourses in Germany since 1990* / ed. Ela Gezen, Priscilla Layne, Jonathan Skolnik. – New York : Berghahn Books, 2022. – 286 p.

2. *Bach, J.* Provenance-Centered Reckoning: A Memory Infrastructure for the Colonial Past? / J. Bach // *Berliner Blätter*. – 2024. – № 89. – P. 43–59
3. *Rothberg, M.* Lived multidirectionality: “Historikerstreit 2.0” and the politics of Holocaust memory / M. Rothberg // *Memory Studies*. – 2022. – Vol. 15(6). – P. 1316–1329.
4. *Belavusau, U.* Handbook on the Politics of Memory / U. Belavusau // *Handbook on the Politics of Memory* / ed. M. Mälksoo. – Edward Elgar, 2023. – P. 65–80.
5. *Zavadski, A.* Postsocialist, Postmigrant, and Postcolonial Dynamics in Germany’s Changing Memoryscape. Introduction / A. Zavadski, S. Macdonald, I. Hilden // *Berliner Blätter*. – 2024. – № 89. – P. 3–23.
6. *Prinzleve, J.* A decolonial turn in public memory? Hamburg and Lisbon compared / J. Prinzleve. – Lisbon, 2023. – 227 p.
7. *Tetley, P.* Contested Memories Of The First World War: The Influence Of Trauma And Loss On British Cultural Memory, 1915–1939 / P. Tetley. – Huddersfield, 2023. – 147 p.
8. *Grzeszczuk-Brendel, H.* Private memory in public space / H. Grzeszczuk-Brendel // *Acta Poloniae Historica*. – 2022. – № 126. – P. 123–142.